

20-2019

Martovski. pregovori 1943

Mišo Leković

Biblioteka »Studije i monografije«

Biblioteka STUDIJE I MONOGRAFIJE

Urednici

Vidak Perić

Vasilije Kalezić

Recenzenti

dr Pero Damjanović

dr Bogdan Krizman

Likovna oprema

Zoran Branković

Mišo Leković
MARTOVSKI
PREGOVORI 1943.

NARODNA KNJIGA
BEOGRAD

PREDGOVOR

Malo je koji događaj iz oslobodilačkog rata i revolucije naroda i narodnosti Jugoslavije ostao tako nedovoljno razjašnjen, postavši neka vrsta „tabu” teme, kao što je slučaj sa pregovorima Vrhovnog štaba NOVJ i nemačkih komandi i ustanova u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj marta 1943.

O tim, takozvanim „martovskim pregovorima” nije do danas, ni posle nešto više od četiri decenije, objavljen u nas ni jedan naučni rad. Doduše, o pregovorima se mogu naći fragmentarni, oskudni podaci u nekim člancima i feljtonima, u publicističkim radovima u kojima se, najčešće, obrađuju delatnost obaveštajnih službi i tajna diplomatija. Znatno više radova o toj temi objavljeno je, međutim, u inostranstvu.

O „martovskim pregovorima” pisali su u nas i u inostranstvu i istoričari, ali je među autorima bilo najviše publicista i novinara, uglavnom neupućenih, ili nedovoljno upućenih, čije je interesovanje za tu, kako se smatralo, „osetljivu” temu bilo najčešće motivisano profesionalnim tražanjem za senzacionalnošću, za „razotkrivanje tajni”. Stoga ti radovi, u najvećem broju slučajeva, nemaju naučne vrednosti, a mnogi od njih se mogu svrstati i u obične pamflete. Upadljivo je da su inostrani autori, pre svega oni iz jugoslovenske političke emigracije, gotovo isključivo pisali o pregovorima jednostrano, pristrasno i tendenciozno, ne iz naučnih pobuda, već sa opskurnim političkim ciljevima: da mistifikacijom ovog istorijskog događaja umanje i degradiraju vrednosti i veličinu oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije.

Činjenica da u našoj historiografiji „martovski pregovori” nisu dugo, gotovo do današnjeg dana, tretirani na za-

dovoljavajući način, da o njima nije dato naučno tumačenje, uprkos znatiželji javnosti da dobije pravi odgovor, pogodovala je rađanju nedoumica i sumnji da je reč o nečemu što je „tabu” tema, što se ne želi obelodaniti, jer, navodno, predstavlja „mrlju” u istoriji jugoslovenskog oslobodilačkog rata i revolucije.

Jugoslovenski istoričari se nisu upuštali u obradu ove teme, jer nisu imali na raspolaganju pouzdane izvore na osnovu kojih bi mogli da, na naučno prihvatljiv način, dođu do autentičnih podataka i saznanja, do činjenica neophodnih za rekonstrukciju i objektivno tumačenje pregovora. Sem jednog dokumenta, tzv. „memoranduma” partizanska pregovaračka strana nije ostavila nikakav pismeni trag: delegati su dobijali usmena uputstva, a i sami su podnosili usmene izveštaje. Postoje i neka dokumenta u kojima se pregovori samo spominju, ili naslućuju. Razumljivo je da se na osnovu tako oskudnih izvora nije moglo saznati o sadržini i pravom značenju pregovora. Ni nemačka dokumenta, do kojih se znatno kasnije došlo, delom iz arhiva u Bonu i Londonu, a delom iz Nacionalnog arhiva u Vašingtonu, nisu, zbog fragmentarnosti i pristrasnosti, mogla da daju pouzdane i naučno prihvatljive odgovore o ovom značajnom događaju. Ona su, ipak, bacila više svetla na pregovore, pogotovo na prve, preliminarne razgovore u Gornjem Vakufu, čija se sadržina mogla saznati iz zapisnika i pismenih predloga koje je delegacija Vrhovnog štaba podnela, te izveštaja nemačkog poslanika u Zagrebu Zigfrida Kašea. Nedostajala su, međutim, svedočenja, objašnjenja i tumačenja upućenih ličnosti partizanske strane. Bila je, stoga, razumljiva suzdržljivost istoričara da pišu o „martovskim pregovorima”, o događajima koji su i dalje ostajali „tabu” tema. Neki publicisti se, međutim, nisu ustručavali da — iako nedovoljno upućeni — pišu o pregovorima, stvarajući svojim proizvoljnim rekonstrukcijama, interpretacijama i tumačenjima više nejasnoća i mistifikacija.

Obradi ove teme pristupio sam po službenoj dužnosti. Kako sam bio angažovan na prikupljanju, istraživanju i obradi istorijske građe za Titove memoare, bilo mi je 1968. stavljeno u zadatak da pripremim elaborat u kome bi se što potpunije, koliko su to izvori dozvoljavali, obradili „martovski pregovori”. Taj je elaborat trebalo da posluži Titu kao pomoć u objašnjenju tih događaja, jer je o njima nameravao

pisati u svojim „Ratnim memoarima“. Uz pomoć Vljaka Begovića, rukovodioca Redukcije za pripremu i obradu memoarske grade, taj sam zadatak izvršio, koristeći, uz sve tada dostupne izvore, i pismenu izjavu Vladimira Velebita, glavnog partizanskog pregovarača, koju je za tu svrhu napisao. Elaborat je dostavljen Titu, a ja sam, u međuvremenu, nastavljao sa daljim istraživanjima. Titova izjava „da ćemo to sve napisati tačno onako kako je bilo“, izrečena u govoru koji je 1978. održao u Jablanici, prilikom proslave 35-te godišnjice bitke na Neretvi, podstakla me je da intenzivnije radim na obradi ove teme. Podstrek je bio uvećan kada mi je glavni i odgovorni urednik edicije „Josip Broz Tito, Sabrana djela“ dr Pero Damjanović saopštio da Tito očekuje da se napiše naučna monografija o „martovskim pregovorima“ i da je Redakcija taj zadatak poverila meni.

Tito, na žalost, nije stigao da završi svoje memoare, i pored toliko puta izražavane želje i najavljivanih obećanja da će to učiniti. Posle njegove smrti bilo je jasno da se knjiga o „martovskim pregovorima“ mora što pre napisati. To je dug prema našoj istoriji, jer će se time popuniti jedna njena praznina.

Ova su objašnjenja bila potrebna da bi se razumelo zašto se o „martovskim pregovorima“ u nas nije dosad pisalo i zašto se tek sada pojavljuje knjiga o njima.

Nastojao sam da što studioznije istražim ovu temu, da iskoristim sve dostupne izvore, da ne ostane ni jedna nepoznanica i nedoumica, ništa što bi radalo sumnje da sve, ipak, nije „otkriveno“. Trudio sam se da verno i objektivno rekonstruišem svaki iole značajan detalj i objasnim pregovore, od nastanka ideje da se oni održe i obostrane — partizanske i nemačke — zainteresovanosti za njih, preko detaljnog opisa njihovog toka, do zaključnih razmatranja i ocena o njihovim rezultatima, smislu i značaju.

Radeći na ovoj temi, stalno sam bio pod nelagodnim utiskom da mi nedostaje svedočenje jednog, možda najvažnijeg aktera, „kruskog svedoka“, Nemačkog opunomoćenog generala u NDH Gleza fon Horstenaua, ličnosti koja je sa nemačke strane bila najupućenija u pregovore. Znalo se, naime, da postoji njegov dnevnik (koji se nalazi u Državnom arhivu u Beču) i da on neće biti dostupan javnosti sve do 1996. godine. Kako se, međutim, pokazalo da je dnevnik stavljen na korišćenje austrijskim istoričarima koji

pišu monografiju o Horstenauu (nekadašnjem direktoru tog Arhiva) i da su oni utvrdili da u njemu nema ni reci o „martovskim pregovorima“, to više nije bilo razloga za susretanje od okončavanja istraživanja, tj. pisanja knjige o pregovorima.

U nedostatku primarnih izvora naše provenijencije, veoma su mi bila korisna svedočenja ličnosti koje su, kao delegati Vrhovnog štaba, vodile pregovore sa nemačkim predstavnicima: memoari Milovana Đilasa, pismena izjava Vladimira Velebita i dnevnik Koče Popovića. Njihove tekstove, gotovo u celini, citirao sam u svojoj knjizi. Od Velebita i Popovića sam, u više razgovora koje sam vodio sa njima, dobio i dopunska objašnjenja.

Prilikom rada na knjizi koristio sam, razume se, literaturu, radove objavljene u inostranstvu i našoj zemlji u kojima se govori o „martovskim pregovorima“. Kako radovi objavljeni u inostranstvu nisu dostupni našoj javnosti, smatrao sam da je uputnije ako se u posebnom prilogu dà, koliko je to bilo moguće, što kompletniji pregled inostrane literature i, bilo citiranjem čitavih tekstova ili njihovih najvažnijih, suštinskih delova, bilo prepričavanjem njihovih sadržaja, korektno interpretira sadržina tih radova. Čitaocu, tako, neće biti teško da i sam oceni njihovu objektivnost i naučnu vrednost. O radovima naših autora, budući da su dostupni čitaocima, dao sam kraće, najnužnije podatke.

Smatrao sam da su za potpunije razumevanje suštine i značaja „martovskih pregovora“ neophodna šira objašnjenja o okolnostima koje su ih uslovile. Zbog toga sam o njima, o vojno-političkoj situaciji u jugoslovenskim i širim razmerama, govorio opširnije u uvodnom delu ove monografije.

Recezentima dr Peru Damjanoviću i prof. dr Bogdanu Krizmanu dugujem zahvalnost na pomoći koju su mi pružili svojim korisnim primedbama i sugestijama.

Mišo Leković